

FIGYELŐ

AZ „ÉDES ANNA” KRITIKAI KIADÁSÁRÓL

Kosztolányi Dezső: Édes Anna
Szerkesztette, jegyzetek Veres András,
sajtó alá rendezte Parádi Andrea et al.
Kalligram, Pozsony, 2010. 914 oldal, 3400 Ft

Ma már szerencsére nem kell védeni Kosztolányit, bemutatva életének és műveinek értékeit, sőt: szépségeit; nem kell a várható ellenvetéseket patikamérlegben latolgatva hagyományhoz és modernitáshoz, nemzeti alapkérdésekhez és társadalmi feszültségekhez, erkölcsökhöz, esztétikumhoz, politikához viszonyítani, személyes és alkotói kapcsolódásait megkérdőjelezni; alkérdéseket kreálva helyét keresni kora és főként utókora irodalmi életében, s fölösleges meglepetéssel felmutatni az olvasókra tett hatását, hogy ezzel semlegesíteni lehessen a halála utáni időszak ebből a szempontból kitüntetett évtizedeinek politikai, etikai vádjait, előítéleteit, félszívvel osztogatott elismeréseit. Napjainkra mindezek a megközelítések az irodalomtörténet könnyen feledhető részeivé váltak, s a születésének százéves évfordulója körül felívelő, majd méltó helyére kerülő befogadása kizárólag a művekből fakadó érveknek és ellenérveknek van kitéve. Minden további nélkül ki lehet jelteni: sok műfajú alkotásainak kritikai kiadására is (végre!) eljött az idő, s e munka a XX. századi magyar irodalom kezdeti évtizedeinek feltárásában az egyik alappontot jelentheti majd – ha végére ér e nagyszabású vállalkozás.

A kiadás struktúrája

Kétoldalas, kötet- és sorozatszerkesztői bevezető nyitja meg, amelyet a regény párhuzamos, a fennmaradt kéziratra és az első kötetre terjedő szövegközlése követ. A harmadik nagyobb egyiséget a jegyzetek alkotják, amelyek több részből állnak: tartalmazzák a források és kiadások is-

mertetését, szövegkritikát és keletkezéstörténetet adnak, s magukba foglalják a tárgyi magyarázatokat, bibliográfiákat, valamint a recepciót. A főszöveg-apparátus aránya megközelítőleg 60:40%, azaz 3/5 rész forrásközlés aránylik 2/5 rész feldolgozáshoz. Mivel a múlt évszázad irodalomtörténetének a kutatása, megismerése és megismertetése bizony eléggé hiányos, nemritkán féloldalas főként azokon a területeken, amelyek a mindenkori aktualitásoktól távol kerültek, ezért az arány minden további nélkül elfogadható és megfelelő.

A rövid bevezetésben a szerkesztő, aki egyben a sorozat társszerkesztője is, összefoglalja a szövegközlés legfontosabb technikai információit, amit a fennmaradt kézirat bonyolultsága, pontosabban az ezt reprodukáló átirás könnyebb befogadása indokol. Hasonló megoldást a korábbi hazai kritikai kiadások általában nem alkalmaznak – mutatkozzanak meg azonnal a feldolgozott szövegek –, bár nem áll egyedül ez a gyakorlat, hiszen például Kölcsey Ferenc levelezésének első kötete előtt is hasonló funkciójú sorok olvashatók, s a Babits kritikai kiadás néhány alsorozata szintén tartalmaz általános sorozatszerkesztői bevezetőt közlő oldalakat. Az ÉDES ANNA kezdetén álló szövegközlési ismeretek azonban más kiadásokban általában a jegyzetek elején szerepelnek, velük kezdődik a tudományos szövegközlést bemutató apparátus. E körülmény módosításából talán arra lehet következtetni, hogy a kötet szerkesztője e munka olvasói körét bővebbre szabta a tudományos munkák általában szokásos felhasználóinál, s ezt a feltevést erősíti meg a cím is, amely útmutatóként azonosítja önmagát.

A szövegközlésről

E kiadás jelentős eredménye, hogy Kosztolányi regényét párhuzamosan, a fennmaradt kézirat-töredék és az 1926-os, első kötetbeli közlés együttes közreadásával tárja a kutatók, olvasók elé. Mind a kézirat, mind a nyomtatott szöveg sajátos tulajdonságokkal rendelkezik. A kézirat a regény megírásának egyik, a véletlen követke-

tében az utókorra maradt állomása, amelynek önmagán túli jelentősége az, hogy következtetésekkel szolgál a végleges változat létrejöttét illetően is – annak ellenére, hogy a megelőző és követő szövegváltozatok ismeretlenek, s ami rendelkezésre áll, az is csak nagyobb részében hiányokkal. A kötetben közölt néhány illusztráció és a lineáris közlés egyértelműen mutatja, hogy piszkozatról van szó, amelyet megelőzhettek részisztázatok, s az itt közölt szöveg kérdéses számú szövegalkítási fázist követően a folyóiratbeli közlés előtt utolsó kéziratossá – esetleg folytatásról folytatásra való átadással – vált véglegessé. Mindezt e kéziratnak és a folyóiratbeli közlésnek a szövegeltérései támasztják alá. A fennmaradt kézirat együttes véglegesnek ítéltet, utolsó szövegállapota tehát még mindig nem tekinthető az utolsó tisztázati előtti állomásnak, hiszen hozzá képest a folyóirat, majd a könyvbéli közlés szövege is változtatásokat mutat. A kézirat állapota mindenestre megengedi azt a feltételezést is, hogy Kosztolányi az alapötletre rátalálva nem a regény belső idejének rendjében írta meg új művét, hanem az őt foglalkoztató mondanivalót egészítette, kerekítette, szerkesztette történeté – a megírás ideje ezért eltér a regényidőtől –, s látta el még kerettel is, valamint bevezető értelmezéssel. Eközben, ennek során alakult ki a végleges fejezettartalom és -rend, vagyis a regény általa közölhetőnek tartott szövege.

A kézirat átírása értelemszerűen kapcsolódik az írási fázisok időbeli megkülönböztetéséhez, az eszközhasználatához, a szerzőtől származó tipográfiai változtatásokhoz, az olvasását kísérő bizonytalanságokhoz és figyelemfelhíváshoz (bizonyosságokhoz). A tudományos, kritikai kiadások egyik legfontosabb, sokszor már ki sem mondott, annyira magától értetődő kritériuma az irodalmi művek szerzői tisztaságának megőrzése és felmutatása. Ennek következtében nem szabad semmiféle szerkesztői, sajtó alá rendezői, a tartalomra, a megírásra vagy bármi másra vonatkozó megjegyzéssel, megjegyzésekkel az író által véglegesített alkotás szövegét ellátni – vonatkozik ez a kéziratokra is –, arra valók az indexek s a láb- és végjegyzetek. Mindezt egy példával lehet illusztrálni az első fejezetből: „Sápadt volt, borotvátlan, mint rendesen. <előbb_c Vigyorgott az alant tartózkodó polgárookra kabinjából s elégedettséggel> <majd_c Vásott kajánssággal vigyorgott az alant álló

polgárookra s elégedettséggel> <végül_c Vigyorgott az alant álló polgárookra s vásott kajánssággal> csufolódva még búcsút is intett egyeseknek.” Nem véletlen, hogy sem a klasszikus auktorok mérvadó kiadásai, sem a közép- és újkori tudományos szövegközlések ezt a megoldást nem választják, sőt tartózkodnak ettől. A hazai gyakorlatban is erősen keresni kellene hasonló példát. Igaz, hogy a közölt fotók a megkerülhetetlen nehézségeket láttatják – de a választott megoldást mégis csak kritikával lehet elfogadni. Nem beszélve arról, hogy e módszerrel nem csupán szerkesztői észrevételek kerültek a kézirat szövegébe, hanem az eredetiben nem található kiemelés (kurzíválás) is, ami magának a kéziratnak is megváltoztatása, tekintve, hogy a kiemeléseknek kialakult és rögzült jelentésük van, és nem lehet azokat attól elvonatkoztatva alkalmazni. Itt csak röviden annyit lehet erről elmondani, hogy egyfelől tekintettel kell lenni azokra a formai elemekre, amelyek a kéziratok tartalmát valamilyen módon megváltoztatják, másfelől pedig figyelembe kell venni a hosszú századok alatt kialakult tipográfiai szokásokat is. Persze feltéve, ha e sorozat sajtó alá rendezői munkájukat egy nem véletlenül kialakult hagyományba szeretnék illeszteni – s még egyszer megjegyezve, hogy a fennmaradt kézirat nehézségei láthatóan számosak. A kérdés fontosságára utal, hogy e közlésmód mellett vajon miként jelezték volna például az egy vagy két vonallal aláhúzott szavakat, mondatokat; hiányuk nem ok arra, hogy ezen ne kelljen a sorozat következő tagjai esetében elgondolkozni, megfelelően bonyolult kéziratok esetében. Másfelől azonban az illusztrációként közölt oldalakat összehasonlítva a közölt szöveggel, az átírás láthatóan magas színvonalú teljesítményt mutat, amit ki lehet terjeszteni a teljes kézira-ra. Az igen bonyolult, sokszoros javítási fokozatokon átesett, egyes helyeken gyorsírással nehezített, íróeszközzel és ollóval összeszerkesztett szöveg közlése meggyőző, a sajtó alá rendező team – Parádi Andrea nevét ki kell emelni – evvel foglalkozó tagjai példamutató munkát végeztek.

A kézirat mellett, jobb oldalon olvasható a kiadás főszövege. Ez a folyóiratbeli közlést azonnal követő, 1926-os impresszumú Genius-változatra épül, amelyet – egy apró helyesbítéstől eltekintve – az 1929-es és 1936-os lenyomatok változatlanul megismételtek, s amely ezáltal a

szerző életében az utolsó tisztázati szerepét tölti be. Az 1926-os kiadás mindezek következtében centrális helyzetű. (1) Egyrészt magában foglalja a *Nyugat*-ban megjelent első nyomtatott szöveget, amelyet a lábjegyzetek szövegváltozatai alapján folyamatos olvasás közben is könnyű rekonstruálni. Az egybevetésből látható, hogy a folyóirat-kötetközlés rövid ideje alatt csak stilisztikai javításokra, változtatásokra került sor, egy mondatnál hosszabb módosítással – törléssel, betoldással – Kosztolányi ekkor már nem élt. Viszont a néha egymáshoz közeli helyen is szembeötlő apró ortográfiai eltérések – névben, toldalékolásban, ugyanazon szavak esetében az ejtést vagy a megkülönböztetést (értelmezést) követő helyesírás – arra utalnak, hogy a szedés/nyomás vagy nem egyszerre történt, vagy nem egy kéz munkája. (2) Másfelől az első kötetközlés sajtóhibáinak javítása és betűhű közreadása adja e kiadás főszövegét. Bár a betűhűséget a XX. századi szövegekre a jelenleg érvényben lévő szabályzat nem írja elő, mégis egyet lehet érteni ezzel, sőt: hasonló jellegű kiadások esetében ma már általában is követendő célnak kell tartani ezt az elvet, kiterjesztve például az egybeírás-különírás mérlegelésére is. A helyesírás változása ugyanis soha nem csupán formai kérdés, s már a közelmúlt szövegeit sem lehet automatikusan a ma érvényes gyakorlat kalodáiba zárni, ha a sajtó alá rendező a stilisztikai és tartalmi finomságokat is meg akarja őrizni. El kell fogadni, hogy a XX. század első fele a nemzeti múlt része lett, sennek megfelelően kell közeledni emlékeihez. Anyelvállapotban ugyan nincs jelentős különbség a maihoz képest, a nyelvhasználat egyes elemeiben azonban annál inkább. A helyesírási eredetű szövegváltoztatás kérdései mindig nagy körültekintést igényelnek, sok esetben nem is könnyű a döntés, a választás; többek között éppen ez a szöveggyűjtő egyik felelőssége. (Elég példaként a kis mama és a kismama, a háborúelőtti és a háború előtti vagy a front mögötti és a frontmögötti szavak/kifejezések értelmi különbségeire utalni.) Ugyanakkor a betűhűséget sem szabad korlátlanul érvényesíteni, mert az határesetben a sajtó alá rendező döntésképtelenségét mutatná. Ez az elv ugyanis eléggé veszélyessé válhat: ha például egy sajtóközleménynek a kényszerből gyors és felületes szedői, nyomdászai munkája következtében

előálló számtalan értelmes sajtóhibára és elírásra alkalmazzák, olyan szöveg helyekre is, amelyeknek semmi közük nincs a szerzőhöz. Itt lép életbe ismét a sajtó alá rendező szakmai tapasztalata és kompetenciája, amely bátran javíthatja – és javítania is kell – a szerzőtől idegen lapszusokat – még akkor is, ha ez sok-sok fejtörés okozója lehet.

A szövegváltozatok azonosításának segítői a főszövegben elhelyezett indexek, amelyek a lábjegyzetekre utalnak, a számozás fejezetenként ismétlődik. Ez eltér a kézirat esetében követett megoldástól. Elvileg a főszöveg esetében is lehetett volna alkalmazni szerkesztői megjegyzések beillesztését, formailag is ugyanúgy, bár, mint már volt róla szó, ezzel a beavatkozással nem lehet egyetérteni. Nem véletlen, hogy a hagyomány szövegváltozatok közlésére az oldalak alján elhelyezett jegyzeteket kanonizálta, ami a tördelést megnehezíti ugyan, de a használhatóságot könnyűvé teszi. Csak helyeselni és megerősíteni lehet azt a gyakorlatot, amely szövegösszefüggéseket vesz figyelembe, vagyis a jegyzet tartalmazza az eltérés előtti és a követő szövegrészt is, ami az egyértelműség előmozdítója. Egy ponton azonban a szövegeltérések lábjegyzetelése sem egységes, ez pedig az írás-jelhibák esete: a szerkesztői megjegyzés helyett ugyanezen a módon lehetett volna közölni azokat is. A többféle megoldás ugyanis mindig többféle hibát eredményezhet. A nyomtatott szöveg tisztaságát fokozza, hogy a sajtóhibák jelölten javítottak. Két helyen azonban nem sajtóhibáról van szó, noha módosításuk indokolt. A *kavriérjét* (115.) írásmód részben a szó eredetét, részben korabeli ejtését őrzi, több hasonló szóval együtt: *gimnázista*, *szociálista*, *patológikus*, *kongregánista* stb. Ezek az alakok írott szövegekben is használatban voltak a XX. század első részében, s noha nem váltak általánossá, sajtóhibának semmiképpen sem minősülnek. Ahogyan a *föntartani*, *fönjártam* (273. és 317.) alakok sem, amelyekben viszont az ejtés megőrzése mellett a mássalhangzó-torlódás elkerülése látszik, hasonlóan éltek például a *benszüöltt* formával is. Ez a néhány megjegyzés természetesen nem magát a főszöveget illeti, amely alapja lehet a későbbi népszerű kiadásoknak, s ezzel tulajdonképpen a tudományos közlés másik igen fontos funkciójának is megfelel az itt olvasható regényszöveg.

Jegyzetek, filológiai apparátus

A második nagy egység a rövidítések rögzítésével, majd egy rövid előszóval kezdődik. Ennek dátuma 2010. október 6., s mivel a kötet ez év novemberének közepe táján elhagyta a nyomdát, ez lehetett az utolsó szövegrész, amely még belekerült, mintegy lezárásaként a nagy munkának. Tájékoztató jellegén túl érdekessége, hogy a kézirat lektoraként Józán Ildikót tünteti fel, akinek a neve azonban más funkcióban szerepel a címlap verzőjén. A következő oldalakon a kéziratot és nyomtatott forrásokkal kapcsolatos tudnivalók, a szövegkritikai összefoglaló, a keletkezéstörténet, a tárgyi magyarázatok, végül pedig a befogadástörténet állomásai sorakoznak. Ez a filológiai feldolgozó rész számtalan erénnyel rendelkezik, amelyeket – természetesen az adott művek sajátosságainak figyelembevételével – részben Kosztolányi, részben más XX. századi szerzők hasonló közreadásánál hasznosítani lehet. Adatgazdagságánál fogva ki kell emelni a kézirat rétegeinek táblázatos feltárását („topográfia”) s a később teljessé váló Kosztolányi-bibliográfiába beépíthető, a kiadásokat és a recepciót, valamint az adaptációt feltáró részbibliográfiákat. Az utóbbi recepciója a cél és a rendelkezésre álló hely függvényében elsősorban a Kosztolányi életében megjelent munkákra koncentrál.

A kéziratmaradvánnyal kapcsolatos oldalak főként a megírás időbeliségére, a felhasznált eszközökre, az egyes oldalak sorrendiségére, az írás általános jellemzésére terjedő és a már említett, részletező tartalmi elemzésből állnak. A kiadás számára a legnagyobb könnyebbséget az jelentette volna, ha minden forrás: a piszkozatok és a tisztázatok, valamint ezek összeszerkesztett változatai fennmaradnak, sajnos még a *Nyugat* által közölt változat kézírata sem ismert. De azért a töredék alapján is lehet megállapításokat tenni Kosztolányi módszerére és eszközeire, amelyek a ceruza és a toll mellett az írógépet és az ollót is magukban foglalják. Csak éppen ez sem segít a pontos és egyértelmű datálásban. Ennek az az oka, hogy eltérő időpontokban és szövegállapot mellett használta a különböző/ugyanazon íróeszközöket. A szélység mindenestre megerősíti, hogy nem egyfolytában, elejétől végéig, hanem a mondanivaló, a tartalom felülésének időrendjében írta a fejezeteket, amit a (össze)szerkesztés követett, esetleg többször is váltakozva mindez. Ezt az elgondolást talán a saját számozás újra-

kezdése is alátámasztja. S e nézetet folytatva, elképzelhető: a fennmaradt kézirat töredékesége abból ered, hogy annak összeállításakor a hiányzó részek még nem álltak a szerző rendelkezésére. Vagyis *ebből* a kéziratból például az utolsó fejezetek esetleg nem is hiányoznak, mert amikor Kosztolányi *ezt* véglegesítette, még nem lehetett tudni, hogy merre kanyarog majd tovább a történet. A kézirat ismertetése közben részletes megokolást kapnak a különböző rétegeknek elnevezett, időben egymást követő szövegváltozatok, azzal a hallgatóságos kijelentéssel, hogy sorrendjük egy-egy szöveghelyen (kéziratoldalon) belül megállapítható ugyan, ám az egyáltalán nem biztos, hogy a Kosztolányi által összeszerkesztett egyes kéziratoldalak azonos időben keletkeztek-e – sőt valószínűleg nem –, éppen ezért csupán a szövegalkulás egymásra következősét, de nem egymásnak megfelelőségét lehetett elvégezni. A szerkesztő a bizonytalanságot nagyon helyesen meghagyja annak, ami: „...*ezek a rétegek egy rendkívül bonyolult szerkezetű anyag egyszerűsített leírását segítik, nem tekinthetők köbe vésett, megdönthetetlen szabálynak, pusztán támpontként kezelhetőek*”. Ez a konklúzió egyben a további szövegtani kutatások előtt nyit tért.

Értelemszerűen sok újdonságot tartalmaz a regény keletkezés- és recepciótörténete, részben amiatt, mert ez az első hasonló összefoglalás, részben a bő szemelvényekben közölt kritikai részletek közreadásával. Még a szakma előtt is újdonság a tervezett színpadi változat története. Az alapötlettől a Kosztolányiné által készített színpadi összefoglalóig, a regényalakoktól a nevek kérdéséig alapvető kérdések feldolgozására kerül sor. Az itt olvasható ismeretek az ÉDES ANNA megközelítéséhez új szempontokkal járulnak hozzá.

A tárgyi magyarázatok ellenben minden hasonló kiadás esetében bő terepét ad(hat)ják a szerkesztő(k), lektor(ok) és recenziens(ek) eltérő szemléletének. A felfogáskülönbségek az egyes jegyzetek terjedelmére, egységességére és egyedi tartalmára vonatkozhatnak. Az elsőről általánosságban és egyáltalán nem normatív kívánsággal azt lehet elmondani, hogy a magyarázatok ne legyenek túlzottak, de egy-egy értelmező jegyzet inkább terjedelmes legyen, mint sovány, választott megoldásaiban következetességre törekedjen, s feltétlenül vegye figyelembe azt az olvasói kört, amelynek a szerkesztő munkáját szánja. Itt a terjedelem általában elfogadható,

s megerősítendő az a törekvés, amely a hivatkozások az oldalak és a sorok száma szerint adja meg. De vajon a kiadó miért nem számozta meg a főszöveget ennek megfelelően? Evvel ugyanis a szerkesztők munkáját könnyítette volna, s a szöveg tisztaságát – mert így indexeket sem kell elhelyezni – még inkább meg lehetett volna őrizni. Viszont következetlenség tapasztalható az idegen eredetű szavak megvilágításában, mivel a nyelv feltüntetése, amelyből származnak, nem szerepel mindenhol. Például az *unisono*, *maitre d'hotel* (23:1, 484:25) szavaknál igen – kissé eltérően –, az *aeroplán*, *titulus*, *respektus*, *lorgnon*, *gaudium* (13:16, 117:18, 117:18, 149:19, 243:13) szavaknál nem. Ha a *marxizmus* (25:3) jegyzet úgy kezdődik, hogy „eredetileg”, akkor szólni kellett volna arról, hogy „később” mi lett, ahogyan ez éppen a következő, *bolszevizmus* (25:4) jegyzetnél tapasztalható. A történelmi tudás vélelmezhető hiánya miatt talán el lehetett volna mondani Mária Ludovikáról – ha már királynéként van aposztrofálva –, hogy I. Ferenc magyar király harmadik felesége volt, megkülönböztetve a Habsburgok több hasonló nevű vagy becenevű hölgytagjától (47:16). Az is nyilvánvaló, hogy a regény politikai vonatkozásai belejátszhatnak az adott szövegtől független értelmezések, ez ennek a műfajnak is sajátossága, kikerülhetetlen, de nem is kell elhárítani a sajtó alá rendező interpretációit. Talán megkockáztatható, hogy Kosztolányi Dezső az 1918–19-es éveket közvetlenül követő időszakban egy forradalmat és két ellenforradalmat azonosított, időrendben előbb a vöröset, azután pedig a fehéret; elnevezésük a résztvevők önmeghatározása szerint. S talán az is feltételezhető, hogy az első nem várt és Kosztolányit (is) rémülettel, megrendüléssel eltöltő belpolitikai eseményei sodorták időlegesen a második mellé, majd pedig az e meggyőződéssel való leszámolásának egyik kései, letisztult állomása éppen az ÉDES ANNA című regény. Azért érdemes erre néhány mondattal kitérni, mert a feldolgozó-értelmező részben a történelmi háttér, a felfedhető párhuzamok, az író szemléletének alakulása is érzékeny vizsgálat tárgya, de ezen a ponton az utókor szemszögéből világnézeti problémák vetődhetnek fel, amelyek még ma is befolyásolhatják a szakmai megítélést, holott a regény sorsa az olvasók tudatában nem a történelmi vonatkozások következtében rögzül(t) úgy, ahogy, hiszen az ÉDES ANNA üzenete nem szűkíthető erre az egyetlen problé-

mára, habár bonyolult hatásrendszerének egyik elemét alkotja. Sőt még arra is lehet gondolni, hogy a forradalom-ellenforradalom párost a regény szövegén belül Kosztolányi használta a tanácsköztársaság, a krisztinavárosi polgár és a saját értelmezése szerint, s ezek keverednek, átjátszanak egymásba, hálózatot alkotva, de figyelmes olvasással mégis elkülöníthetve. Egy-két helyen a magyarázatok szövegei kissé árván állnak, mivel nincs melléjük rendelt hivatkozás. Ilyen például a (233:3), ahol a korona vásárlóértékének süllyedéséről van szó; tekintve, hogy a különböző szakmunkák erre vonatkozóan eltérő értékeket adnak meg, idézni kellett volna azt a forrást, ahonnan az adatok származnak. Némi következetlenség figyelhető meg a magyarázatokban említett jeles személyek azonosításában: Tolsztoj és Cato például évszámokkal szerepelnek, Richard Wagner viszont nem. Érdekeség egyébként, hogy a névmutatóban a tárgyi magyarázatok nevei nem találhatóak, kivéve Kun Bélát és Károlyi Mihályt, de már Berény Róbert sem, s a következők sem. Ez az általános hiány általános döntést sejtet. Csak jelzészzerűen érintve: ha Jézus és a templom története ki van fejtve (325:13–14), akkor talán a három királyok meséjét is hasonló módon kellett volna tárgyalni (465:1). Újabb érdekesség, hogy Pogány József áldozatul esett a törvénytelen ségeknek (541:27), Kun Béla viszont nem (13:1) – legalábbis a vele kapcsolatos magyarázat szerint. Végül meg kell jegyezni, hogy a *Budapesti Szemle* nem napilap volt (788).

A recepciótörténet, amely Sárközi Éva bőséges és pontos bibliográfiájára épül, azt is megmutatja, hogyan változott a kritikák hangja, miként lett egyre inkább befogadó jellegű, s hogyan mélyült el ennek során a szakmai megértés. Az értetlen és elutasító véleményekről nem érdemes itt szólni. Ugyanakkor jellemző a megértő, támogató vélemények szóródása. És megfigyelhető, hogy majdnem mindenki túloz. Németh Andor is, aki a magyar epika elmaradt és elhanyagolt állapotáról beszélt – ami igaz is volt, meg nem is, ezzel a megállapítással kétségtelenül felértékelhette Kosztolányi Dezső regényét, kérdés, hogy mivel és kikkel szemben. És idealizálnak, saját érzéseiket szóltatják meg, átvett nyelven, mint Kodolányi, aki szerint Viznyé Annát „küüzi a csendes, polgári élet minden lehetőségétől”. Ezeket a napjainkig tartó szövegrészeket az összekötő bekezdésekkel olvasni hol felemelő, hol elkésérítő, de mindenképpen tiszt-

tázó erejű: a magyar irodalmi gondolkodás változásait mutató oldalak a feldolgozás fontos részét alkotják. Az egymással ütköztethető szövegek egyik legérdekesebbike azonban magához a véres tethhez kapcsolódik. A regény 18. fejezete szerint Vizyné a mellén érzett egy hatalmas ütést, míg Kosztolányiné szinopszisában Anna a nyakába döfi az éles, hegyes kést...

A kötet szerkesztője évtizedeket töltött el az ÉDES ANNA vonzásában, s az esztétikai befogadás mellett most jelentős lépéseket tett – segítőire támaszkodva – a tudományos közlés és filológiai feldolgozás felé. Ezen az úton, a XX. századi magyar szövegközlések terén nem sok előzményre és példára támaszkodhatott. Az ÉDES ANNA kritikai kiadása jelentős állomás erényeiben és javításai serkentésében egyaránt. A recenzens a komoly és támogató vállalkozás egyik első kötetével találkozott, megjegyzései az erények elismerése mellett a tökéletesítés és segítség szándékával íródtak.

Buda Attila

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Térey János: *Protokoll. Regény versekben*
Magvető, 2010. 404 oldal, 2990 Ft

I

MINDEN CSAK KITARTÁS

„Arra céloz, hogy meg kellene írnom az itteni tapasztalatunkat? Hogyan? Ha lejegyzek minden szót, ami elhangzik kettőnk közt egy óra alatt, az érthetetlen lesz, hacsak meg nem írom hozzá az életem történetét magyarázatul.”

(Doris Lessing: *Az ARANY JEGYZETFÜZET – Tábóri Zoltán fordítása*)

Térey János új könyvének nagyjából a háromnegyedénél járunk, amikor főszereplője, Mátrai Ágoston, a magyar külügyminisztérium protokollfőnöke egy skóciai vacsorát otthagya fogja magát és elautózik a tengerpartra. Magányosan üldögél az elhagyott északi táj kellős közepén, és számot vet az életével: „*Tettekre nincs*

mód, és ez nem derít föl. / Mi előttünk volt, az marad utánunk: / A szertartásrendet átörökítjük. / Segíteni akárkin, megoldani bármit? / Tüneti kezelés a műsorunk.”

Ennek a lemondó fölismerésnek egészen más az akusztikája, mint annak az életbölcsességnek, amelyet még a kötet elején fogalmaz meg Mátrai: „*Te vagy az istenem, Hűvös Protokoll! / S ti vagytok az isteneim, ti mind, / Udvariasságból kölcsönösen / Betartott normák! Mert ha ti kihaltok, / Elszabadul, s megfojt minket a dzsungel.*” Míg e korábbi belátás egy kultúrát fönntartó, értelmes és civilizatorikus tevékenységnek ítéli a protokollt, az utóbbi pótcselekvésnek, a legjobb esetben is csupán utóvédharcnak tekinti. E két belátás között szemmel láthatóan nagy távolság húzódik, és ez az az út, amelyet a PROTOKOLL hőse bejár a regény lapjain.

Ugyanakkor a skót tengerparton elhangzó felismerésben – de még a mondatok rendjében is! – ott visszhangzik egy klasszikus szöveghegy, mégpedig Rilke sokat idézett, nevezetes verszárzata: „*Nagy szók a korból, melyben látható / volt a történet, nem hozzánk valók. / Győzést ki említ? Minden csak kitartás.*” (WOLF VON KALCKREUTH GRÓF EMLÉKÉRE – Jékely Zoltán fordítása.) Mátrai Ágostonnak ezzel a helyzettel kell számot vetnie: úgy hiszem, a PROTOKOLL fő kérdése éppen az, hogy ez a kitartás pozitív életprogrammá konvertálható-e. Mindez pedig, ha jól látom, Térey pályáján is új utakat nyit. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy – elsősorban a regény motívumainak az elemzése-összekötése révén – ezt az olvasatot igazoljam.

A történet egy új szerelem magaslati pontján veszi kezdetét, ám csakhamar nyilvánvalóvá válik, hogy ez a viszony nem jelent tartós megoldást: az egyedülálló Mátrai az unokanővérevel jön össze, ami eleve félig-meddig tiltott tartományba kényszeríti a kapcsolatukat. Mindemellett pedig kettőjüket nagyon is azonos anyagból gyúrták: „*Blanka az én női felem. De sajnos / Túl-ságosan is azonos velem.*” Ahogy Vári György írja recenziójában („*SZEPTEMBER TÚLSÁGOS NAPSÚTÉSE*”. *Magyar Narancs*, 2010/50–51.): „*Az, amire a főhős vár, a valódi találkozás váratlanságával, elementaritásával legyőzné minden előzetes szabályozottság és kiszámíthatóság, minden protokoll uralmát. Az ő viszonyuk szabálytalansága viszont épp ezt a váratlanságot akarja felszámolni, rokonságuk épp azt szavatolja, hogy egymás tükkörképei legyenek, hogy ne találkozhassanak, csak jól ismert önnagukkal.*”